

Ісламський Новий рік (День Хіджри) святкується у місяці мухаррам на честь переселення пророка Мухаммада із Мекки в Медину. Хіджра (араб. переселення, відхід) відбулась 26 липня 622 року. З середини VII ст. ця дата вважається початком мусульманської ери, офіційного мусульманського літочислення, яке ведеться і по сьогоднішній день за місячним календарем. Непарні місяці мусульманського календаря складаються з 30 днів, парні — з 29. Дванадцять таких місяців утворюють місячний рік (354 дні), кожен третій рік — високосний (355 днів). Місячний календар використовується у більшості мусульманських країн, в яких у 1979-1980 рр. широко відзначався початок XV століття хіджри.

Свята відіграють важливу роль в ісламі. Святкові дні сприймаються правовірними мусульманами як дні благодаті та радості. І наприклад, у місяці рамадан і в дні Арефе правовірним прощаються гріхи, і для кожного мусульманина починаються веселі і радісні дні. Для позначення свята використовується арабське слово "Ийд" або тюркське — "Байрам". З часів пророка Мухаммада святкові дні відзначаються особливо. В усіх країнах ісламу це дні особливого пошвавлення. Ті, хто перебував у сварці, вибачають один одному, правовірні дарують радість знедоленим і сиротам, відвідують родичів і знайомих. У святкові дні всі одягають найкраще вбрання, купують дітям обнову. Після святково-

го намазу відвідують кладовища. За упокій душ усопших ближніх, родичів, релігійних діячів читається Священний Коран і роздається милостиня.

На закінчення необхідно підкреслити, що мусульманські свята, як і сам іслам, синтезують "зовнішні" і "внутрішні" процеси поклоніння Аллаху в їх гармонійній єдності. Дух і тіло розглядаються Кораном як неподільно з'єднані у людському поклонінні Аллаху. В ісламі не існують терміни "духовність", бо набожність у ньому прагне до збереження рівноваги між "зовнішнім" і "внутрішнім" процесом поклоніння. Зовнішні вчинки віруючого залежать від внутрішніх намірів. Тому духовне право забезпечує певні обряди як основу мусульманського поклоніння, хоча само поклоніння залежить від дисциплінованості душі в "постійній нам'яті про Аллаха".

[1] Грязневич П. Предисловие ко второму изданию / Коран. — М., 1990. — С. 3. [2] Кааба — невелика будівля, в південно-західний кут якої вмурований "чорний камінь" (метеорит, що здавна тут зберігається) — за переказами, був посланий Аллахом з неба людям на знак своєї могутності і доброї волі. Кааба розміщена в центрі аль-Масджит аль-Харам ("Священної мечеті"), головного храму мусульман.

Ю. І. Султанов
кандидат педагогічних наук

Особливості календарної обрядовості українців Полісся*

26 марта. Благовестника — архангела Гавриила¹. Праздник не столь торжественный, как Благовещенье. С этого дня прекращаются ночные посиделки молодежи. Прекращается прядение льна и пеньки, а [...] того прядут волну (овечью шерсть). Можно уже работать — прядь волну, сновасть полотно, шить — на открытом воздухе. До Благовещенья какая бы хорошая погода на случилась, работать на открытом воздухе — грех. После Благовещенья начинают ложиться спать без огня и встают также.

Похвальная Суббота² на 5-й седмице великого поста празднуется в честь Бож[ьей] Матери. Образ Б[ожьей] М[атери] в церкви украшают сушеными и искусственными цветами, ставят свечи, слушают молебны.

Вербная суббота³. Празднуется на 6-й неделе велик[ого] поста. В вербное воскресенье⁴ после зауррени святой вербой бьют друг друга и приговаривают:

— "Не я б'ю, верба б'є."

— Якая? — Святая.

За тиждень — Великдень,

Будь здоров на увесь год."

В вербное же воскресенье в первый раз выгоняют скот на пашу и выгоняют святой вербой, также приговаривая: не я бью... для здоровья. Если же Пасха ранняя, так что вербное воскресенье придется в "снегу", то скот на пашу выгоняют на "воскресенских святках" и все-таки прогоняют его вербою, а в вербное воскресенье само собой надо скот похлестать этой вербой, приговаривая: не я бью... для здоровья. Если на Благовещенье не успели нанять пастуха или решить какого-либо важного общественного вопроса, то эти дела оканчиваются в вербное воскресенье. Благовещенскую просфору, также как и крещенскую воду и святую

вербу прячут на весь год как всеисцелующие и во всем помогающие средства.

Апрель.

В продолжение страстной всей недели — никакие работы не прекращаются, только в страстную, как и в другие пятницы, не пашут и не прядут, да и когда: в этот день и другой работы к Пасхе много.

Пасха⁵. Празднуется первый день также благоговейно как и Благовещение. К посвящению приносят: паску (кулич), творог, сало, поросенка, яйца, колбасы. В день Святого Христова Воскресенья все христосуются, целуются, а дети ходят по дворам "Христа славить", за что получают яйца (крашенки), которые тоже, делят в общем хлопячем пиру, как на Новый год блины, деньги и пр. Понедельник (день Богородицы) и вторник Светлой недели празднуют с большим пьянством. В этот праздник водят "танки" — сеточку, плетень (так называются хороводы). На улицах и огородах катают яйца с лубка; парубки и дивчата меняются писанками, которые в некоторых селах пишутся (рисуются) очень хорошо. Остальные дни недели празднуют, но уже без пьянства.

Апрель — время яровых посевов. Начало посева — [крестная]⁶ среда, когда сеют капустную рассаду по снегу и мак. Значит начиная с 9 марта горох сеют по неораному полю, хотя бы по снегу, в чистый четверг на страсти, т.е. начиная с 20 марта и запахивают после [...].

Лен начинают сеять тогда-же, на приготовленной с осени земле. Время посева льна самое продолжительное. В с. Землянке его сеют между 20 марта и 9 мая, в с. Некрасове его продолжают сеять до Петра солнцеворота, т.е. до 12 июня. Лен сеют следующим образом.

Посев должен производить непременно мужчина, надев чистую белую рубашку, подвязав белый пере-

*Продовження. Початок див. у №№ — 5-6, 2005 р. с.10-15.

дник и высевать зерна из белой торбы. Утром варят яйца вкрутую и сеяльщик должен эти яйца взять часть себе за пазуху, часть завязать в уголки торбы с зерном и тогда производить посев. По окончании сева общество хозяев и рабочих танцуют на посевах гопака. На "засеванье" на Василя, на Новый год надо украсить палку и закинуть на хату. Эту палку втыкают в посев. Когда идут с освещенной пасхой из церкви, подойдут под свое окно и спросят: чи сіяли лен? Чи сіяли, чи ні, а хай біло родить. После [...] угощаются яйцами. Яйца составляют [...] будущия больших, плотных льняных головок, а белая одежда сеяльщика — белизна льна. По какой-то причине лен должен уродиться особенно хорошо тогда, когда его посеет человек, когда-либо повесивший собаку.

Чтобы лен уродил мягкий и [длинный], танцуют на разостланном льне под песни и игру лирника.

8 апреля⁷ — руха, рухманя, рухмалы, земля рухается, растворяется, наступает третье половодье.

Прийде рух, пійде з землі дух (пар).

Начинают пахать и производить посев огородных овощей, ячменя, овса, яр[овой] пшеницы.

23[апреля] Егорья⁸, Юрия, покровителя животных, против всяких зверей. После Юрия посев проса до 9 мая, огурцов, кукурузы, фасоли. Чтобы воробьи не ели проса, к его посеву берут с собой кусок свиного свяченого сала и, когда, берут зерно, то предварительно натирают ладони руки этим салом и сеют зерно обмазанными руками. Если же не смотря на эту предосторожность воробьи все-таки будут есть просо, то его надо "заговорить", во время заговора все-таки берут с собой то-ли сало и обходя ниву ладонями, руками намазанными салом, захватывают колосья. По всей вероятности здесь имеет значение обсаление зерна и колоса.

Коноплю сеют одновременно с гречихой, начиная с половины мая. Она видимо обладает особенными против всех других растений свойствами.

Огурцов и др. овощи избегают сеять по четвергам, чтобы не ели черви. Сеют их, когда идет скот на поле или с поля, чтобы огурцы были такие рясные как стадо.

Кукурузу сеют натошак, ничего не евши, чтобы ничто ее не ело — ни собаки, ни куры.

По пятницам сажают фасоль, лук, свеклу, но не пашут, не боронят и не сеют ничего, что требует запашки или бороньбы.

Курей сажают на полные горшки, чтобы выводились цыплята сполна, сажают их по средам, пятницам, субботам и неделям, чтобы выходили курочки. Подсыпают яйца под курицу из шайки (не имела ли Минерва из головы Юпитера?)

Когда загремит 1-й гром, то в какой стороне — в голодной — будет голод, в богатой — будет урожай.

Кукушку и соловья первый раз слушать с деньгами в руке или кармане, чтобы на тот год деньги водились.

Полотно белится начиная с марта в апреле и мае до цветения ржи. Забеливать его надо в ясные белые ночи (1 четверть и [...]), вечером, когда светит месяц, полотно замачивают в кадку в марте, апреле или мае, чтобы белилось пока цветут сады. Как только зацветет рожь, беляние прекращается, потому что от выбивания полотна [...], обивается цвет на [...] и [...] будет [...].

Чистить в печной трубе сажу обязательно к "Великодню", от Пасхи до Ушестя — Вознесения, трубы нельзя чистить, иначе родиться в хлебе головня. В случае же настоятельной необходимости в очистке трубы хозяева и староста наблюдают, чтобы сажу выбрасывали в ту сторону от жилища, в которую будет на то лето толока, пар, а не какой-либо посев. За исполнением большинства обычаев наблюдает сельский староста или сотник и десятичники.

Переplавная середа⁹ — ловят и едят рыбу, переplывают реку.

На Пасху три дня не варят ничего и всю светлую седмицу не зажигают огня в доме по вечерам. Однако этот обычай понемногу изменяется. Святые вечера до Вознесенья.

На "Богородицу" и в [...] "Неділю" дівчата поют и играют "Шум". Взавшись за руки они ходят по улицам села и поют:

*Шум ходить по дуброві,
А Шумиха рибу ловить,
Що вловила, то й пропила,
[...] дощі не вгодила,
[...], доню, до суботи,
Куплю сукно і чоботи.
І чобіт не купила,
І сукно укоротила.
Волошечка в саду сидить
Волошечка мички миче
Волошина к собі кличе!
Волошине, скурвий сине,
Не садися близько мене,
Скажуть люде, люблю тебе.
А я роду не такого,
Щоб любила ледащого,
Бо я роду отецького,
Люблю сина купецького!
Волошецьці регочеться
Батькового хліба не хочеться;
Батьков хліб полином пахне,
А материн горчицею,
У милого — пшеницею.*

Перепілка песня
Пойди у сад Ворон игра
Дрема
Дрема, дрема кружель пряде!
Устань дрема пробудися, проходися
Конопельки
Мои конопельки стоятъ зелененьки

В какой день было Благовещение, в тот нельзя садить кукурузы. Когда гремит 1-й гром, подпирать спиной забор, чтобы спина не болела, умываться из [криниць] и утираться пеленой, чтобы быть свежей и здоровой.

На "А[фанасия]"¹⁰ 2-го мая главный посев огурцов, сеют когда идет скот на поле или с поля, чтобы огурцы вязались один за другим, как рясная череда.

День под Вознесенье¹¹ — гулянье как 1-го мая у нас и непременно пекут блинці. Богу на онучки.

Народний календар¹²

Народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тиждні і до рокових свят (Записано у с Землянці Глух. Повіту Черніг. Губ.)

Понеділок. Тяжкий день. Не можна нічого починати из якого діла, а ни надівати чистої сорочки, бо надінеш собі напасть. Иньше люде у понеділок посять, "понеділкують, не їдять нічого. Зачем?

Лук можемо лускати?

Заорувати?

Неможемо свататись

Вівторок — добрий день на усе

Середа — не можемо свататись

Четвер — також добрий день на усе.

Пятниця. Бабы "не костричать", то бо то не можемо, ни мички мыкати, ни прятати, ни прядва якого терти. Не мажуть и не белять хаты.

Мужики (мужчины) не орють у поли. Другу як усяку роботу робити можна?

А замиси?

Хліба пекти?

Постують стари люди, а дівчата і хлопці постують 12 п'ятниць, щоб швидше замуж пойти, або оженились до любови.

Какая пятница, что значит?

Не можна свататися.

Суббота. Как заболает — выздоров или умрет?

Можемо [...]

Какие приметы об погоде в субботу?

Как в какой день надо молится.

Як прийде марець, замерзне не один старець.

Прийде май, кожний об собі дбай.

Февраль кличе: не одному бычку [...] я з лоба очи вкучу (бывают большие морозы)

Наблюдать [май] — через 26 недель сеять гречь.

Все, родившиеся на молодике "поки он не оглядівся", т.е. в те дни месяца, когда луны не видно на небе простым глазом, такие дни: последний день месяца, сход" и 2 дня первые "молодика", належать "звіру". Це повір'я виявилось мені таким [...]. Жили в мене двое старих людей, ще наши "кріпостні", прикащик Наум Савченко и его жинка Галька, дуже хазайливи люде. Родилося у нас в марці двое телечок на одним тижні: одна у вівторок на останній квартири місяця, Галька назвала її "Мартушка", др. у субботу, на самого молодика, Галька назвала її "Субботка". Ростуть телечки, пасуться у роскошній траві, таки зробились гарненькі. Підходе Спасовка, Галька мені каже: "продайте мені Субботку на зарез, а вам хай Мартушка росте". Навищо я буду продавати? Хай ростуть обідви!" — "Субботка як не виросте вона "звіру наречена!" — "Чому так? питаю я, почим ти знаєш?"

— Адже — як вона родилась на молодика. Ось гляньте — Галька указала мені шкрябину у Субботки на холку, — оце вже її раз вовк ошкрябнув, виів из їх табунця, дак діти пастушки одбили, то вже у друге її буде займать і з'їсть.

— А може у другу не займе? — Ні, займе, як до трехкрат. Як що не трапиться ему у третіє з'їсти, то вже тоді скотина сміло усюди ходи, нияка звірюка не з'їсть." — Ну, нехай живе, одповіла я, побачим що буде.

Була розмова унас из Галькою перед Спасівкою¹³ у 1876, і к Пречистой Галька знов стала мене прохати продать їй Субботку на розговлиння.

"На шо вам такого богато мняса? Дитей у вас нема. Хто буде его їсти, хиба людям продасте?" — Храни Боже? А мои — як хрещенята, онуки котрых бабила, да племенята поприходять, треба чимось витать". Але як я х'тила побачить, що буде с тебе Субботки и не продала її Гальці. "Побачите, що вона не виросте, вовки вже округ нишпорять".

Коли-як незабаром надійшла Пречиста (15 Авг. Усп. Пресв. Богородиці¹⁴). Як раз о повдни чую лемент, біжать на сінокосах люде, діти, біжать звидить сторож и [каже] шо шестеро телят пошматовали. Субботку рознесли в кусочки... От и слушайте людей, чи правду вони кажуть, чи усе у их одни забобони. За для того, як тильки у кого родиться теля, чи ягня на "молодику", за-раз як побільше трохи, то ріжуть, або продають на заріз, а лоша, як не з'їсть скоро звір, то дивлячься [...], чи є якісь "росходи", — як е то продають, кажуть як перейде через чужи руки, то дарена, а як расходов нема, то зоставлять у себе. Поросяткам на молодика хвостики одкусують, усе то як Галька мени рассказала. Приїзджая раз я до дому, а Наум доклада, що родились 7 поросятков. "От добре! Хай ростуть на печеню!" — "Поки ще до печени, а моя стара вже останні зуби через их повиламлювала!" — "Чого-се так? — спитала я. "Як чого? Тепер же молодик!" — "Шо — як с того, шо молодик?" — "А як на молодика родяться поросята, то у кожного зараз треба "хазайці" по третини хвостика одкусити, та ще

через пелену сорочки, щоб [відьма] не могла ими перекидатися, да щоб вони у матки ціцек не кусали.

Як хто чихає на голодну кутю¹⁵ за столом вечерявши, то тому подарки мать.

На богату кутю¹⁶ старший хозяин, як посядуть за вечерю, набира первую повну ложку кути, виходе з кутею за поріг хати и зве мороза кутки їсти. Або седючи за столом постукає в лутку кулаками або в шибку ложкою з кутею, приказуючи: "Мороз, мороз, йди до нас кути їсти!"

Смелые "волшебники" ходят в полночь прислушиваться как Св. Дух купается в реке и брать воду из реки для лечения. Можно и дома всыпать воды в миску, при-соединить к миске зажженную восков. свечку и ожить полночи: тогда вода возмутиться, заколебается так "шо повна миска стане". Эта вода также полезна!

В этот день также ходят вечером слушать под церковью, что будут говорить.

Водохрещта 6 января.

Утром ходят с помелом смахивать [...] с сидала, щоб квочки сидали. На реке изо льда высекают крест и разукрашивают его красным иногда около него обтыкают сосонками или даже высекают ограду, далее иконостас с иконами и т.п., а посередине делают прорубь.

[...] вовремя водосвятия священник, погружает крест в воду, мужики стреляют из ружей и пистолетов, щоб вовки разгонялись и не ходили тічками, а по одиночке. При выстреле [нужно] схватить что окажется впереди: [кийок] или палку: когда [...] этим [...]. Когда народ расходится по [домам] — сыпят корм курам: сколько народу, столько будет [яиц] и курей. По приходу домой снова кропят св. водой и [...] повчерашнему [...] остатками вчерашней куты и [...] катаются по селу. Дівчата ходят [...] "юрдань", щоб красивее бути.

[...] прибирают с покуты сено и [...] Сено это прячут и потом кладут под стого, чтобы [...] не [ели], под квочек, дают коровам, когда отелятся, кладут мертвецам под головы. Кресты написанные на крещенье стирают.

8 января [тики-притики?]. У цей день Різдво було, робить не можна. Начинают лаштуваться к прядению, мычут мычки. "прийшов Тик-притик и починок приволи". Садясь прятья приговаривают: "Господи благослови в добри и почати и покончати, щоб и прялось, и х'тилось, и на думці вертилось.

[...] (2) та из 100 веретен, та на мое одно.

Кроме того на Святках водят козу и т.д.

Різдвяні свята и Коляда

Начало святок Свят-вечір или перва богата кутья 24 дек.¹⁷. В этот день "до звiзди" нельзя есть ничего, детям дают только вчерашнее [варево], а свежие травы есть нельзя. Если есть до зори сегодняшнее, то [летом] будет скотина [хромать].

До "кутью" варят узвар и кутью накануне, а в тот день пекут пироги с горохом, жарят рыбу, варят борщ(?). С утра на покуты ставят приготовленные узвар и кутья, под которые постылают из сена "гнезdecko". При внесении в хату гнезdecka требуется посидеть по 3-х порогах и квокать. В кутью и узвар ставят по соломному кресту или деревянному, котор. сохраняют и, когда, хлеба уродят, ставят на столе ([...]) хлеба. Когда ставят кутью и узвар, то не [сут] хозяйки (квокали), а детей заставляють садиться на покуть и квокать "кво, кво", дергают их за уши, за чуба, чтобы куры велись чубаты и вухаты.

Перед ужином, засвечивают свечки, лампаду перед образом, ладаном покурят, помоляться Богу и тогда начинают ужинать¹⁸. После ужина дівчата, с паляницами, котор. прежде других скачались, выходят на улицу или дорогу слушать лай собак или мычание коров: где

собаки залають, туди і заміж ідти.¹⁹ "Давайте скоріш вечеряти, а то собаки перебрешуть". Ходят подслухивать у соседей: если скажут "иди или пошла" — девка должна вийти заміж в м'ясоєд, а если скажут "нема" або "сядь", то заміж не пойдеть. Ходят с паляницею слухать под церковь, что там будут говорить, если за [здравие] молебен, то слухательница будет жива и здорова, если "со святыми упокой", значит умрет. Бросают через ворота сапоги на улицу — один с [хлебом], другой с печиною и уголем. Куда какою сапог упадет, такая и жизнь будет: если с хлебом упадет дальше — девушке будет заміжем жить "ловко", хорошо, если с печиною — плохо. На ночь гадають так: в миску с кутей и медом ставят ложки "як идять", вогнутою стороною вверх и накривають хлебом: чья ложка опрокинеться ночью, тот умрет в этом году.

Смиття от Святого вечера до Нового Года при метении хаты не выбрасывают, а собирают в угол, под покрывало или под припечок.²⁰

Різдво. Мал. хлопцы как [...] большие ходят с вертепом²¹, т.е. разучивают какие-нибудь разговоры о рождении Христа, о царе Ироде и т.п. самым [...] представлением бывает представление царя Максимилиана и его непокорного сына Адживера. От этих представлений парубки и хлопці получают хороший сбор, который идет на складку²² при вечерницах на "Богородицу", т.е. 2 день Рождества. Которые хлопці не участвуют в вертепе, и др. представлениях, бьются на кулачки, играют в карты и проч.

От богатой куты до Ив. Хрестителя²³ с заходом солнца начинаются святы вечера, в которые нельзя ничего работать. Вечером молодежь ходит по дворам колядовать²⁴. Подойдя к окну хаты, "колядники" кричат хозяевам: "Дай боже, вечер добрый, чи заколядувать вам?" — Проклядуйте.

КОМЕНТАРИ

1. Гавриїл за Старим та Новим Заповітом — найвищий ангел, що несе людям радісну звістку. Саме він приніс Діві Марії звістку про народження Ісуса. І дарма Литвинова зазначає, що то невелике свято. У народі вірили, що Св. Ілля — володар грому, а Гавриїл — блискавки, тому в цей день згадували обох, оскільки грім і блискавка будять землю від зимового сну. У народі вірили, що Архангел Гавриїл розриває хмари та дивиться, де ховаються чорти. А потім стрілою — блискавкою стріляє нечисту силу. А в Західній Україні його вважали володарем сонця, а тому свято це було навіть більшим, ніж Великдень.

2. П'ятий тиждень Великого посту — Похвальний, тому що у субботу цього тижня — свято ікони Божої матері, яка називається "Похвала Пресвятої Богородиці". За повір'ям у цей день працювати не можна. Можна тільки сіяти розсаду. Кажуть, що на "Похвалу" сорока яйцем похваляється, тобто в цей день починає класти яйця або вже встигла знести перше яйце.

3. Лазарева або Вербна суббота — свято воскресіння Лазаря — друга Ісуса. На літургії Лазаревої субботи церква прославляє Христа, який перед своїми стражданнями та смертю саме воскресінням Лазаря ствердив прообраз загального воскресіння людства.

4. Вербна неділя — вхід Господній в Єрусалим, коли Христа, що в'їхав в Єрусалим на ослі (осел — символ мирної праці, тоді як кінь — символ війни, а Христос ніс людям мир) зустрічали пальмовими священними гілками як Месію. В Україні пальми не ростуть і заміником їм стала верба, яка зацвітає раніше від інших дерев, та й має, за народними уявленнями, магічні якості: захист від злих духів та всіляких бід. Сенс поклоніння їй полягає в тому, що здорове квітуче дерево повинно було ніби передати здоров'я, силу та красу людині або тварині.

5. Слово Пасха походить від давньоєврейського "песах" — "переходити", "проходження", тому що виникнення свята пов'язане з визволенням єврейського народу з єгипетського

полону та проходженням ним пустелі. Єврейська Пасха — це свято одного народу, а християнська — це свято усіх народів світу, що сповідують християнське вчення.

6. Середа четвертого тижня Великого Посту. Цей тиждень має назву Хрестопоклонний або Средохресний. Унеділю цього тижня Хрест виноситься на середину церкви для поклоніння йому як згадка віруючим про спокутування Христом гріхів людства та як шлях спасіння кожного. У народі середу на цьому тижні називають Середопіст'ям, коли піст ламається навіпіл, а звук перелому чують вночі найбільші праведники. Головний звичай Середопіст'я — пекти обрядове печиво у формі хрестів — воно повинне було сприяти новому врожаю. дати силу сіячеві, його коню та волам. Одну частину цього печива споживали, а іншу зберігали до сібви та закопували на полях.

7. 8 квітня за старим — 21 — за новим стилем — Св. Апостола Руфа, який ніс хрест Спасителя серед 70 інших і був єпископом у Фівах в II ст. У народі цей день пов'язують з тим, що все з землі рушиться, тобто починає рости: і трава, і всяка зелень, посаджена у цей день, починає інтенсивно рухатися вгору. За давнім повір'ям у цей день сонце зустрічається з місяцем. Якщо зустріч відбулася добре — буде ясний сонячний день, а потім і все літо буде гарним. Погано зустрілися — день буде хмарним, непривітним, і все літо буде таким. Кажуть, що в сей день Святий Руф "дороги порушив", тобто викликав бездоріжжя.

8. Цей день за новим стилем відзначається 6 травня. Це одне з найшанованіших весняних свят, про яке чимало сказано в народній міфології. Юрія шанували насамперед як захисника свійських тварин. У цей день майже на всій території України виганяли худобу на пасовиська з різними обрядами. Не виключено, що Юрій замінив дайбозького Ярила. У деяких регіонах Юрій був покровителем не тільки свійських тварин, а й вовків. Вірили, що він їздить полями верхи на білому коні й приймає під свою опіку тварин, яких уперше вигнали на пашу.

9. Церковне свято Преполовня відзначається на 25-й день після Пасхи, середина між Пасхою та Трійцею. Це свято відзначають 8 днів, починаючи з середи 4-го тижня після Пасхи, до середини наступного тижня. У цей день здійснюється водосвяття у річках, колодязях, після чого вона стає цілющою. Священники окроплювали цією водою поля, щоб Бог послав великий врожай. У народі це день отримав назву Рахманський Великдень. "Рахмани" або "брахмани" живуть десь далеко за морями, свідчення про них існують ще у найдавніших літописах. Можливо це залишки стародавніх невідомих язичницьких звичаїв. В українського народу існувала традиція на Великдень лушпиння від крашанок кидати у воду, щоб річка понесла його далеко за моря до "рахманів", які начебто живуть на тому світі й без цього лушпиння не знають, коли відзначити Великдень. Є легенда, що свято Преполовня перетворилось на Преплавлення від слова "перепливати". У ній розповідається, що якимось погнались за Богородицею з Немовлям розбійники, і вона мусила кинутись у ріку, але перепливати, гребучи однією рукою важко, і вона попросила свого сина дати їй третю руку, щоб було легше пливати, і Божественне Немовля виконало прохання Матері, отак вони й врятувались.

10. Святої Афанасій Лубенський — патріарх Царгородський (Константинопольський). За походженням з острова Крит, прізвище його Пателарій. Відомий своїми чернечими обітницями у монастирях Салонік, Афону, та Єрусалиму. Деякий час був патріархом Царгородським, після патріаршої кафедри у 1651 р. два роки перебував на Афоні. 1653 року подорожував до Московії. Коли повертався звідти, у Брянських лісах був пограбований розбійниками, після чого тяжко захворів і вимушений був зупинитися у Мгарському монастирі біля Лубен на Полтавщині. 5 квітня 1654 року помер у цьому ж монастирі і там був похований. Через 8 років мощі його були відкриті та виявилися негнійними, у зв'язку з чим у 70-ті роки відбулася канонізація святителя, якого у народі називають ще Афанасієм Сидячим, тому що похований він був за грецьким звичаєм, у сидячому положенні.

11. Вознесіння або Вшестя. Це свято не тримає числа, але переважно припадає на травень або початок червня. Йо-

го відзначають на сороковий день після Великодня, і воно має бути у четвер. Згідно з християнським вченням, після воскресіння Христа через сорок днів Бог забрав його на небо, хоч до цього він ходив по землі. Це останній день, коли можна було вітатися словами "Христос воскрес". На цю відзнаку люди випкали обрядове печиво у формі драбинок, "щоб було по чому Ісусу вилізти на небо". Це ритуальне печиво несли на моголи, щоб востаннє колективно пом'янути померлих. Крім печива випкали млини з пшонаного борошна — "божі онучки". Селяни в цей день обходили посіви, оскільки на Ушестя жито вже починає викидати колос.

12. Ця частина рукопису уявляє собою розрізнені записи, зроблені, очевидно, пізніше за попередні, тому вони й повторюють деякі вже згадані перед цим свята, хоча й не все зазначають, що вже було записано. Дещо з цих записів увійшло у більш — менш впорядковану частину "Народного календаря" під назвою "Малоруські святки", яку дослідниця збиралась видати, але не встигла. Автор цієї розвідки (Руденко Н.В.) опублікувала цей доробок Литвинової у "Віснику Київського славістичного університету", 2003р., № 14, с. 321-331.

13. Спас другий (Великий), Преображення Господнє (6 серпня за ст. ст. — 19 серпня за н.ст.). Одне з найбільших хліборобських свят, яке називають святом врожаю. Селяни до Спаса намагалися зібрати всі зернові. Знахарки востаннє заготовляли лікарські трави. Кожен вважав за святий обов'язок віднести до церкви на посвяту овочі, фрукти, гриби, мед, хліб — щедрі дарунки природи.

14. Успіння Пресвятої Богородиці і перша Пречиста (28 серпня за н.ст.) — велике свято, під час якого згадують упокоєння, воскресіння і прославлення матері Божої.

15. Голодна кутя, голодний святвечір (5 січня заст. ст. — 18 січня за н.ст.). Готують третю й останню кутю різдвяно-новорічних свят. Називається вона голодною від того, що з цієї пори і до наступного дня, доки не освятять воду в річці, люди говорили, себто не їли. Власне це був останній день колядок.

16. Багата кутя (24 грудня за ст. ст. — 6 січня за н.ст.) — одне з найурочистіших свят, що відзначають напередодні Різдва. Називали кутю багатою, оскільки, крім неї, готували ще одинадцять пісних страв.

17. 24 грудня не їли нічого до вечора, доки на небі не з'являлася перша зірка (вірили в те, що саме в цей час народився Ісус Христос). Той, хто першим побачив різдвяну зірку, вважався найщасливішим у сім'ї.

18. Сама святкова трапеза 24 грудня характеризувалась кількістю страв (7, 9, 12), послідовністю їх вживання. Різноманітна і багата їжа в цей день, за народними уявленнями, повинна була гарантувати добробут людей у наступному році. Починали їсти з куті. Першу ложку її підкидали догори, якщо зерна куті прилипали до стелі — це віщувало успіх у бджільництві. Цілий ряд звичаїв Свят-вечора мав яскраво виражений аграрно-магічний зміст. Господар ховався під стіл, на якому знаходились обрядовий хліб, пироги, інші страви, питаючи при цьому дітей, чи бачать вони його. Діти відповідали, що не бачать. Тоді батько говорив: "Дай, Боже, щоб і на той рік не бачили".

19. Різдво та Новий рік українців був пов'язаний з дівочими ворожіннями про шлюб. Приступаючи до ворожіння, дівчата намагалися відповісти на чотири основних питання: чекати в Новому році шлюбу чи смерті; якщо шлюб, то куди, хто буде чоловіком, чи буде шлюб щасливим. Магічні ворожіння багато в чому схожі з тими, які мали місце на Катерини (7 грудня — за н.ст.) та Андрія (13 грудня). Так, прислуховувались до різних звуків: гавкання собак, луни, голосу людей, трактуючи їх у негативному, або позитивному плані. Крім того, лічили палиці попарно: якщо залишилося в кінці тину непарне число: себто одна — заміж не вийде. Виходили на вулицю, і яка першою з тварин зустрінеться, таким на вдачу наділить доля судженого: якщо пес, то лихим, а жигтя буде собачим, вівця — тихим і сумирним.

20. Звичай не виносити з хати сміття від самого Свят-вечора до Нового року, "щоб з ним не винести і своєї долі", а виносити його лише вранці Нового року до саду і там підпалю-

вали, а вогонь цей за переказом, мав чудодійну силу, і ним обкурювали дерева, "щоб ліпше родили".

21. Колядники часто носили з собою вертеп-своєрідну лялькову скриньку. Вертеп був невеликий за розмірами і простий за виконанням. Своєю формою він нагадував церкву з кількома банями або звичайну селянську хату. В середині ящика встановлювались вирізані з дерева ляльки, що представляли картину народження Христа чи іншу євангельську сценку. Ляльковий вертеп входив до репертуару народно-побутових різдвяних вистав, усі ролі в яких виконували неодружені парубки. "Живий вертеп" (про нього й каже Литвинова) побутував в українців під різними назвами: "Іроди", "Героди", "Королі", "Пастирі", "Ангели". В основі усіх вистав лежала канонічна євангельська історія народження Ісуса Христа, але в різних варіантах вона розігрувалась по-своєму, з певними відмінностями в тексті, складі виконавців, оформленні костюмів і атрибутів.

22. Складчина — різновид вечорниць, для влаштування яких дівчата і хлопці "складались" харчами та грошима. Складчина бувала звичайно 4 рази на рік: на третій день Різдвяних свят (8 січня), у Великдень і на заговини (останній день перед початком посту) — перед Пилипівкою і Великим постом: "Великі вечорниці", які справляли 8 січня були чисто молодіжними розвагами. А тому, якщо на них приходив хтось із чоловіків, то над таким вчиняли різноманітні глузди чи виганяли, бо, за повір'ям, Мати Божа народила сина без чоловіка.

23. 7 січня за ст.ст. — 20 січня за н. ст. — Собор Предтечі і Хрестителя Господнього Іоанна — попередника Христа, який призначений був усім людям сповістити про прихід Господа. У народному побуті цей день мав назву Посвятки. Закінчувались Різдвяні свята та починались жіночі вечорниці з роботою. З цього дня починаються зимові М'ясниці або М'ясоїд. До самої Масляної можна засилати сватів та справляти весілля.

24. Напередодні або в перший день Різдва з вечора починали колядувати. Давня традиція колядування, як і щедрування, полягала в тому, що групи чоловіків або парубків заходили в кожний селянський двір, піснями славили господарів, бажали їм здоров'я, добробуту, виконували ряд обрядових дій, отримуючи за це певну винагороду. За своїм походженням колядування є не запозиченим, а автохтонним звичаєм. Усе більше дослідників схильні виводити етимологію цього слова не від римських календ, а від слов'янського кола. З часом давні календарні обходи, що несли в собі ідею сімейного щастя, добробуту були значною мірою християнізовані. Так утворилися дві генетично і тематично відмінні форми колядування: світська і церковна. Традиційні новорічні пісні українського народу передусім оспівували людину праці, підіймали її на крилах поетичної творчості, утверджували ідеали добра, справедливості, миру. Надзвичайно багаті тематика і образний світ колядок і щедрівок. Протягом XIX-XX ст. різдвяно-новорічні наспіви виконувалися в хаті або перед хатою колективами різного складу: парубками, дівчатами, дітьми, людьми старшого віку. Звичайно ватаги колядників формувалися за територіальним принципом на окремих вулицях і "кутах" села. Серед учасників обходів обирали старшого — "отамана" або "березу" — найкращого виконавця і знавця колядок, а також "міхоншу", який носив зібрані в ході ритуалу продукти. До складу групи входили музики і танцюристи. У музичному акомпанементі колядок досить широко використовувалася скрипка, бубон, цимбали, сопілка, дзвоник та інші інструменти. Починаючи з XVII ст., спочатку в містах, а потім в селах України, до репертуару колядників увійшла зірка — християнський символ, пов'язаний з легендою про Христа, чудесне народження якого провістила "віфлеємська зоря".

Н.В. Руденко,

кандидат історичних наук

доц. кафедри історії слов'ян і українознавства
НПУ ім. М. Драгоманова, с.н.с. відділу пам'яток духовної культури Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.